

ความสำคัญเขตบางพลัดและบางยี่ขัน

1. สถานที่ที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม

บริเวณที่ควรให้ความสำคัญในด้านการอนุรักษ์ คือ พื้นที่แถบชุมชนบ้านปูนริมคลองข้างวัดคฤหบดีและพื้นที่แถบชุมชนริมคลอง และริมแม่น้ำวัดจตุรมิตร วัดดาวดึงษารามและบ้านราชการุญ นอกจากนี้ กิจกรรมหรือโครงการที่ควรจะดำเนินการ คือ การทำงานโบราณคดีภูมิทัศน์ (landscape archaeology) เพื่อตรวจสอบหาหลักฐานทางกายภาพเพื่อยืนยันข้อมูลข้างต้น

ร่องรอยของชุมชนบนการพัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรม เป็นพื้นที่ที่ปรากฏชั้น (layer) ของการพัฒนาการเปลี่ยนแปลงจากเรือกสวนและชุมชนน้ำมาเป็นชุมชนบก ดังในปัจจุบัน โดยจะเห็นร่องรอยการซ้อนทับของชุมชนเมืองในยุคหลังที่เกิดการขยายตัวครอบคลุมพื้นที่เกษตรกรรม เกือบโดยสิ้นเชิง

บริเวณดังกล่าว ได้แก่ ชุมชนบ้านปูน ชุมชนวัดดาวดึงษาราม ชุมชนวัดบางยี่ขัน เนื่องจากมีความเป็นไปได้ว่าชุมชนเหล่านี้มีการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยอยุธยาเพราะวัดซึ่งมักจะเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นวัดซึ่งมีรูปแบบสถาปัตยกรรมตามอย่างอยุธยา และมีารกล่าวถึงวรรณคดีสมัยอยุธยา อีกทั้งมีการอยู่อาศัยสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน กิจกรรมที่ควรดำเนินการเพื่อหาข้อมูลประกอบการวางแผนทางการอนุรักษ์และพัฒนา คือ การทำงานโบราณคดีชุมชน หรือโบราณคดีเมือง

ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมพื้นที่ในย่านบางพลัดและบางยี่ขันมีภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมอันมีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์ คือ

- 1) ร่องรอยของแม่น้ำ คู คลองธรรมชาติที่มีการปรุงแต่งโดยมนุษย์
- 2) ร่องรอยคูน้ำคันดินและท้องร่องสวน ที่ยังปรากฏอยู่เพียงเล็กน้อย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของพื้นที่
- 3) ร่องรอยพืชพันธุ์ที่เกิดจากการปลูกโดยมนุษย์ ที่ยังพบกระจัดกระจายอยู่โดยทั่วไปในชุมชนที่เป็นพื้นที่เกษตรกรรมในอดีต คือ เรือกสวนซึ่งเคยเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมหลักของพื้นที่นี้

2. ชุมชน

การก่อตั้งวัดถือเป็นสถาบันหลักของชุมชน สามารถสันนิษฐานการก่อกำเนิดชุมชนได้ดังนี้ ชุมชนสมัยอยุธยา ได้แก่ ชุมชนวัดบวรเมศร ชุมชนวัดกนิษฐาราม ชุมชนวัดบางยี่ขัน ชุมชนวัดคฤหบดี (บ้านปูน) ชุมชนสมัยรัตนโกสินทร์ ได้แก่ ชุมชนวัดดาวดึงษาราม ชุมชนวัดพระยาศรีโอยสวรค์

จากการวิเคราะห์รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ตามที่ปรากฏในผังโบราณที่เขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นที่น่าสังเกตว่า ชุมชนในสมัยอยุธยาจะเกาะติดพื้นที่ริมแม่น้ำบนภูมิประเทศที่เป็นแนวสันดอน (levee) ขนานไปกับแม่น้ำ หรือหากอยู่ในแผ่นดินก็อาจจะตั้งอยู่ในบริเวณที่เป็น โคกเก่า หรือที่ดอน ในขณะที่ชุมชนในสมัยรัตนโกสินทร์จะขยายตัวลึกเข้าไปในพื้นที่แผ่นดินที่มีพัฒนาการพื้นที่เกษตรกรรมมาเป็นชุมชน โดยแนวทางในการพัฒนาที่สำคัญ คือ การขุดลอกพื้นที่ซึ่งเป็นบึงหรือสระ แล้วนำดินที่ได้มาปรับถมพื้นที่เพื่อสร้างองค์ประกอบสำคัญของชุมชน เช่น วัดและพื้นที่สาธารณะ ลานชุมชน หรือตลาดบก แต่สำหรับชุมชนเองนั้น บ้านเรือนที่อยู่อาศัยยังคงเป็นเรือนยกพื้น ได้ถูกล้อมที่สร้างตามแนวคูคลองร่องสวน โดยมีความหนาแน่นมากที่สุดตรงจุดตัดหรือทางแยกซึ่งมักกลายมาเป็นชุมชนในรูปของตลาดน้ำ

3. องค์ประกอบชุมชน

1) ศาสนสถาน ในย่านบางพลัดและบางยี่ขันมีวัดที่ยังปรากฏอยู่และเป็นสถาบันหลักของชุมชน ซึ่งวัดเกือบทั้งหมดเป็นวัดเก่าแก่ที่สร้างตั้งแต่สมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรม ซึ่งควรอนุรักษ์ไว้ ไม่ว่าจะเป็นวัดที่มีการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติ และไม่ขึ้นทะเบียน

2) วัดหลายแห่งในย่านบางพลัดและบางยี่ขัน มักมีโรงเรียนประจำวัดซึ่งส่วนใหญ่เป็นโรงเรียนในสังกัดของกรุงเทพมหานคร อย่างไรก็ตามผลจากการสำรวจต่อมุมมองสถาปัตยกรรมของโรงเรียนนั้น ยังไม่มีคุณค่าในเชิงสถาปัตยกรรม

3) บ้าน รูปแบบทางสถาปัตยกรรมอาคารที่พักอาศัยที่พบในพื้นที่ ได้แก่ เรือนไทยเดิม เรือนปั้นหยา เรือนมนิลา เรือนหลังคาจั่วแบน เรือนร่วมสมัยปัจจุบัน เรือนแถว

4) ตลาด ย่านการค้า และจุดชุมชนหรือจุดชุมนุม บริเวณที่มีคุณค่าด้านวัฒนธรรม ที่สะท้อนวิถีชีวิต สภาพเศรษฐกิจและสังคมของแต่ละชุมชน รวมถึงพัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ได้แก่ตลาดบก หรือย่านการค้าตามแนวยาวสองข้างตรอกหรือซอย ลานวัดเป็นพื้นที่สำหรับตลาดชั่วคราว และที่จัดงานเทศกาลชุมชน ทำเรือหรือศาลาท่าน้ำ ซึ่งเป็น

จุดเปลี่ยนหรือจุดตัดการสัญจรทางบกและทางน้ำ พื้นที่ที่น่าสนใจ คือ ย่านการค้าสองข้างตรอก จากวัดดาวดึงษารามมายังศาลาท่าน้ำ

5) ที่ว่างและลานโล่ง ได้แก่ ลานวัด ลานศาลเจ้าและศาลาโรงธรรม นับเป็นพื้นที่เปิดโล่งที่มีอยู่ไม่มากและการกระจายตัวแทรกอยู่ในพื้นที่ต่างๆ ดังนี้ การพัฒนาหรือปรับปรุงพื้นที่ควรคำนึงถึงการใช้ประโยชน์พื้นที่ และควรให้มีความเหมาะสมกับกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในอาคาร นอกจากนี้ ควรจะมีการศึกษารูปแบบของภูมิสถาปัตยกรรมดั้งเดิม

6) คู คลอง ร่องสวนเป็นเส้นทางสัญจรในอดีต ยุคที่พื้นที่นี้เป็นเมืองลอยน้ำ เป็นเสมือนเส้นเลือดที่หล่อเลี้ยงวิถีชีวิต และชาวสวนของชุมชน จากการสำรวจในเบื้องต้น พบว่าคู คลองทางเข้าวัดแต่ละวัดยังคงปรากฏอยู่ มีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์ เนื่องจากเป็นรูปลักษณ์ (character) ที่เป็นเอกลักษณ์และสะท้อนความเป็นตัวตนของพื้นที่

7) ถนนตรอกซอกซอย จากการวิเคราะห์เปรียบเทียบแผนที่ปัจจุบันกับผังโบราณพบว่า บางเส้นทางในปัจจุบันเป็นเส้นทางที่มีมาตั้งแต่ครั้งเป็นเมืองน้ำ โดยมีเส้นทางสัญจรทางบกอยู่แล้ว หรืออาจเป็นคูคลองซึ่งเป็นเส้นทางสัญจรทางน้ำ อย่างไรก็ตาม ถนนเป็นเส้นทางสัญจรในยุคเมืองบกซึ่งมักมีพัฒนาการซ้อนทับลงบนโครงข่ายคูคลองร่องสวนเดิม

4. สถานที่สำคัญเฉพาะย่าน

- 1) พระบรมราชานุสาวรีย์ รัชกาลที่ 8 เป็นสถานที่เคารพสักการะ
- 2) สะพานพระราม 8 เป็นภูมิลักษณะเด่น หรือ จุดหมายตาของเมือง (landmark)
- 3) สวนสาธารณะสะพานพระราม 8 เป็นบริเวณพื้นที่เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจและลานโล่งของเมืองโดยเฉพาะย่านบางพลัดและบางยี่ขัน
- 4) กำแพงปูนเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชุมชน (historic structure) ที่เป็นกายภาพ โดยเชื่อว่าเป็นกำแพงเก่าของวัดบ้านปูน หากแต่ไม่มีหลักฐานที่น่าเชื่อถือ จึงควรจะมีการศึกษาเพิ่มเติม โดยอาจมีการทำโบราณคดีร่วมด้วย